

Liever doof dan blind. Patronage in de Belgische politiek

Mark Elchardus*¹

Samenvatting

Het oorspronkelijke artikel is te vinden op sociologos.be/terugblik.

De abstract van het oorspronkelijke artikel luidde:

Het doel van dit artikel is het begrip ‘patronagerelaties’ te verduidelijken. Daarbij wordt gesteld dat deze kunnen worden gekarakteriseerd als particularistisch, diffuus en verworven. Verscheidene andere geregistreerde eigenschappen blijken uit deze drie kenmerken voort te vloeien. Deze karakterisering laat bovendien toe:

1. een onderscheid te maken tussen een sociale relatie als een modus van uitwisseling en een sociale relatie als een normatief paradigma, en de onderlinge afhankelijkheid hiervan te bestuderen;
2. het ontstaan van patronage te relateren aan factoren endogeen aan het verwantschapssysteem;
3. de rol van patronage te belichten in de structurering van ongelijkheid.

Dit artikel vormt een inleiding tot een analyse van het voorkomen, de evolutie en de huidige rol van patronage als modus van uitwisseling.

In het allereerste nummer van het *Tijdschrift voor Sociologie* publiceerde ik een artikel over patronage: “Patronage als modus van uitwisseling” (1980). Het handelt over het opbouwen en gebruiken van persoonlijke relaties, met het oog op het verwerven van politieke macht en de uitwisseling van goederen en diensten. Het betreft verschijnselen die ook worden aangeduid als cliëntelisme, *bossism*, politieke machinerie, kunstmatige verwantschap... Het artikel steunde op een uitgebreide literatuurstudie, waaruit onder meer werd besloten dat voor 1969 de meeste studies van het verschijnsel betrekking hadden op Latijns-Amerika, Italië, Griekenland, Spanje en de Filipijnen, kortom op culturen met een sterke Latijnse inslag. Een keerpunt kwam er in 1969 met de organisatie van een congres van de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging, gewijd aan het verschijnsel patronage. In zijn bijdrage aan dat congres schreef Joop Ellemers, bij wie ik in de jaren zestig sociologie had gevolgd, dat er be-

* mark.elchardus@vub.ac.be

1 Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR

langrijke gemeenschappelijke elementen schuilen in de opvattingen over patronage waartoe politicologen komen als zij *bossism* bestuderen en waartoe antropologen besluiten als zij vormen van kunstmatige verwantschap onder de loep nemen. Het was Ellemers die mijn belangstelling voor patronage opwekte, en het eerste nummer van het *Tijdschrift voor Sociologie* leek een mooie gelegenheid om de nota's die ik in de loop van de jaren zeventig over dat verschijnsel had verzameld, te ordenen en te publiceren.

Bij het bestuderen van het verschijnsel had ik, in het verlengde van het besluit van de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging, minder belangstelling gehad voor de eigenheid van een aantal van de door de antropologen bestudeerde verschijnselen, zoals het Latijnse Compadrazgo, het Griekse huwelijkssponsorschap, de Hindu Jajmani-relatie, het Japanse Oyabun-Kobun of de Buhaki-relatie in Ruanda. Mijn aandacht was vooral gegaan naar de vraag wat die verschijnselen nu gemeen hadden met het optreden van de politicus die zijn relaties aanspreekt om iets te 'regelen' voor een potentiële kiezer. Dat vestigde de aandacht meteen al op de transactionele aspecten van die relatie, op de wijze waarop zij werd gebruikt om goederen en diensten uit te wisselen. Vandaar de idee dat we de verschillende verschijningsvormen van patronage dienen te beschouwen als variaties van eenzelfde modus van uitwisseling.

Op steekkaarten (dat werd toen nog gebruikt) had ik de kenmerken van de wijze van uitwisseling binnen de verschillende vormen van patronagerelaties bijgehouden en de patroonvariabelen van Talcott Parsons leken een geschikte en verhelderende manier om die observaties te synthetiseren en te systematiseren. Als ik daarop terugblik, besef ik dat ik toen met twee problemen werd geconfronteerd, die me gedurende mijn hele loopbaan als socioloog hebben achtervolgd. Het eerste betreft de afbakening of de definitie van een verschijnsel. Bij het schrijven van dat in 1980 gepubliceerde artikel ging het om 'patronage' en dus om de vraag: wat beschouwen we als een geval van patronage? Welke van de vele door antropologen, politicologen en sociologen beschreven relaties beschouwen we als patronagerelaties? Uitgaan van een waterdichte definitie is geen optie. Kant heeft gelijk als hij zegt dat een definitie van een verschijnsel op het einde van de studie en niet bij het begin van de studie van een verschijnsel kan worden gegeven. De term 'patronage' biedt zeker geen houvast, want verschillende auteurs gebruiken heel uiteenlopende termen om relaties aan te duiden die, als men ze nader bekijkt, toch een grote mate van gelijkenis vertonen. De veralgemenende socioloog moet er zich dus bij neerleggen dat hij gaandeweg selecteert; dat hij uit het geheel van de verschijnselen die als patronagerelaties zouden kunnen worden beschouwd, een welbepaalde, onvermijdelijk ook enigszins eigenzinnige deelverzameling vormt en weerhoudt voor verdere studie. Die studie, en hier komen we dan bij het tweede probleem, moet gebruik maken van begrippen. En begrippen, waar men ze ook haalt, bij een theoreticus of uit het dagelijkse taalgebruik, hebben de onhebbelijkheid bepaalde dingen scherp zichtbaar maar andere troebel of zelfs onzichtbaar te maken; tegelijkertijd te belichten en in de schaduw te plaatsen. In verband met patronage deden

de parsoniaanse patroonvariabelen dat ongetwijfeld ook. Die problemen hebben ertoe bijgedragen dat ik me toch geleidelijk aan heb verwijderd van het zogeheten kwalitatieve onderzoek om meer en meer in de ban te geraken van toevallige steekproeven, cijfers, percentages, representativiteit en allerhande analysetechnieken. Daarom ook ben ik, na 1980, niet meer op een onderhouden en systematische wijze bezig geweest met patronage.

Wat die patroonvariabelen betreft, slaagde ik er op het einde van de jaren zeventig trouwens niet in ze allemaal op de beschreven modus van uitwisseling toe te passen. Het verschil tussen affectieve en instrumentele relaties is bij patronagerelaties moeilijk te maken. Het lijdt geen twijfel dat die relaties instrumentele en zelfs strategische doelen dienen, maar heel wat beschrijvingen wijzen ook op gevoelens van hechte verbondenheid en vriendschap die in die relaties groeien. Ze lijken, zeker in de door antropologen beschreven voorbeelden, niet zelden tegelijk heel berekenend en liefdevol. Waarschijnlijk is de strakke scheiding van de instrumentele en affectieve aspecten van een relatie een recent, hypermodern verschijnsel dat veel te maken heeft met de differentiatie van het gezin en met wat Viviana Zelizer zo mooi beschreef als de sacralisering van het kind, het weren van alle instrumentele overwegingen uit onze benadering van kinderen (1985). Een houding die ook tot ontplooiing komt in de verzengende, romantische liefde. Premodern waren liefhebben en instrumenteel gebruiken niet zo tegengesteld aan elkaar.

In termen van de drie overige patroonvariabelen verschijnen patronagerelaties als particularistisch, diffuus en verworven. Het gaat om een relatie met een welbepaalde persoon en de wederzijdse prestaties zijn eigen aan die particuliere relatie. Zij worden verantwoord in termen van die relatie en de schuld die daarin openstaat of de dienst waarop kan gerekend worden. Zij worden niet bepaald door de algemene voorschriften die gelden voor de categorieën van personen waartoe de patroon en de cliënt behoren. Daarin verschillen patronagerelaties vrij sterk van de relaties die gedijen in marktsystemen en in formele organisaties. Dat geldt eveneens voor hun diffusiteit. Patroon en cliënt kunnen in de regel van elkaar verwachten wat ze op dat moment nodig hebben, niet wat in een overeenkomst is gespecificeerd. Dat particularistische en diffuse karakter maakt dat die relaties gelijken op vriendschaps- en familiebanden. Hun gebruik voor het regelen van transacties die volgens de moderne codes volgens universele regels en gespecificeerde contracten, en in alle openbaarheid zouden moeten worden geregeld, verlenen aan de patronagerelaties een aura van premoderniteit en maken hen vatbaar voor de kritiek van corruptie, machtsmisbruik en gesjoemel. De term cliëntelisme, nu in het Nederlandse taalgebied gangbaarder dan patronage, heeft heel duidelijk die connotatie.

De moderniteit wordt niet alleen gekenmerkt door een grotere verspreiding van markttransacties, formele organisaties en contracten, maar ook – en dit lijkt me als cultuursocioloog belangrijker – door het ethisch opwaarderen van de regels die dat soort relaties regelen, en het tegelijk veroordelen van andere vormen van binding zodra deze buiten de privésfeer van verwantschap en vriendschap treden. Eigenlijk moet dit nog preciezer worden geformuleerd: de uitbreiding van markt-, contractuele en bureaucratische relaties heeft vriendschaps- en familiebanden teruggedrongen op

kleine privé-eilandjes van wederzijdse hulp en affectie, zonder wettelijke en ethisch verantwoorde reikwijdte naar het publieke leven.

Patronagerelaties zijn relaties die zich daar niet bij neerleggen. Zij mobiliseren de affectieve en cognitieve *resources*, het geheel van de verwachtingen die besloten liggen in vriendschaps- en familiebanden en gebruiken deze voor het regelen van het publieke leven, voor transacties die volgens weldenkende moderne mensen onpartijdig door de overheid of onpersoonlijk via de markt tot stand zouden moeten komen. Dat blijkt heel duidelijk uit het verworven karakter van patronagerelaties. Het gaat om relaties die niet door een systeem van verwantschap, status of rollen zijn toegewezen – *ascribed* – maar die verworven worden – *achieved* – op basis van instrumentele overwegingen.

De soort persoonlijke, diffuse afhankelijkheid kenmerkend voor de patronagerelatie, werd door Marx in de *Grundrisse* beschouwd als een premoderne, prekapitalistische vorm van sociale macht, die zou verdwijnen naarmate de macht van de gemeenschap taande en de macht van de markt en van het medium geld veld wonnen (1973, p. 146-154, vooral p. 147). In zijn algemeenheid is dit een mooie, samenvattende visie op de transitie van een uitwisseling geregeld door een systeem van rollen en status naar een uitwisseling geregeld via de markt, maar de patronagerelatie past niet in die visie. Zij is particularistisch en diffuus, maar wordt niet beheerd door het maatschappelijke rollen- en statussysteem. Zij is, in termen van de patroonvariabelen, niet toegewezen maar verworven. Precies daarom kan zij heel dynamisch worden gebruikt voor het regelen van de verdeling van goederen en diensten. Zij is een vorm van kredietcreatie en kredietverstrekking. Zij doet de economie draaien, schept toekomstige mogelijkheden: iemand moet je nog iets geven?, je kan nog iets van iemand vragen, niet noodzakelijk nu, maar op het moment dat je die investering nodig hebt. Niet zelden worden patroon en cliënt daar beter van. De Fransen hebben daar een mooie uitdrukking voor: iemand de lift terugsturen. Maar terwijl antropologen in premoderne economieën de voordelen van zo'n ruilrelatie nog kunnen belichten, verschijnen zij in het licht van de ethiek van de markt en de bureaucratie als inefficiënt, onzeker en corrupt. Zij zijn, vergeleken met meer moderne vormen van kredietcreatie, inderdaad erg onzeker. De patroon weet niet altijd of de cliënt zijn schuld inlost, heeft daar gemiddeld minder zekerheid over dan de depositeur van geld bij een bank. Het vervangen van patronagerelaties door een uitgebreider gebruik van markt, bureaucratie en contracten, kan in die zin worden beschouwd als een proces van rationalisering in de weberiaanse betekenis.

Het particularistische en diffuse maar verworven karakter van patronage helpt ook bij het verklaren van de omstandigheden waaronder die ruilvorm opduikt. Drie omstandigheden blijken bevorderlijk. Ten eerste, periodes van intense modernisering, als markt en formele organisatie een sterke uitbreiding kennen die ook gepaard gaat met een wissel van elites. Ten tweede, in het bijzonder onder die omstandigheden waar traditionele elites als grondbezitters zich kunnen handhaven en dat onder meer doen via patronagerelaties. Terloops dient wel opgemerkt te worden dat de rol van elites genuanceerd moet worden begrepen. Patronage is niet noodzakelijk

een sterk hiërarchische relatie. Waar zij voorkomt, weeft zij een net van patrooncliëntrelaties waarbij eenzelfde persoon patroon van de ene en cliënt van de andere kan zijn. Iedereen is wel iemands *godfather*; in tegenstelling tot wat de film suggereert, is Corleone niet de enige peetvader. Ten derde duikt patronage nogal eens op als nieuwe groepen, bijvoorbeeld immigranten uit meer traditionele landen, in een meer gebureaucratiseerd politiek bestel moeten worden opgenomen. Daarover verschenen recent nog een paar boeiende artikels betreffende de opname van Joodse immigranten en dan bijzonder immigranten uit moslimlanden in Israël (Lissak, 2003; Barell, 2009).

De omstandigheden waaronder patronage opduikt, voorspellen vrij goed wat er hier, in dit land, over de laatste vierendertig jaar met patronage en cliëntelisme gebeurde. In de jaren negentig kwamen de, volgens mij eerder zwakke vormen van patronage en cliëntelisme die toen nog in onze politiek aanwezig waren, zwaar onder vuur te liggen. De persoonlijke contacten tussen een politicus en burgers die onder meer plaatsgrepen op de zitdagen en het ‘dienstbetoon’, werden zwaar bekritiseerd. Zij verschenen als te particularistisch en te diffuus, onverenigbaar met het uitgesproken universalisme en zelfs met de specificiteit die van relaties tussen politici en burgers in een moderne democratie wordt verwacht. Ook de best denkbare buitenlandse waarnemers zagen heel veel cliëntelisme in de Belgische politiek. Tony Judt leefde op het einde van de jaren negentig een tijd in de buurt van Brugge. Hij was er tijdens de dioxinecrisis, het laatste in een lange reeks schandalen die in België van de jaren negentig een eindeloos *annus horribilis* maakten. Judt vertrok niet met de beste indruk. Hij publiceerde in de *The New York Review of Books* van december 1999 een stuk, waarin hij schreef dat België twee verpletterende problemen had. De communautaire kwestie uiteraard, maar ook, en voor Judt kwam dit op de eerste plaats: “the pervasive system of patronage”. Hij aarzelt niet België omwille van die “clientele-driven venality” te vergelijken met het na-oorlogse Italië. Heeft hij tijdens zijn verblijf Guy Verhofstadt ontmoet? Ik weet het niet. Hij citeert Verhofstadt wel, die in die tijd zijn land niet al te liefdevol omschreef als een “partij-kleptocratie”.

Zoals die uitdrukking suggereert, werden patronage en cliëntelisme in de jaren negentig het voorwerp van scherpe kritiek die werd geleverd in naam van de zogeheten “nieuwe politieke cultuur”. Heel wat politici vroegen zich af of de soort dienstverlening waarmee ze in contact bleven met hun electoraat, nog wel eigentijds en verantwoord was. Die vorm van binding, ook al geleek hij nog nauwelijks op de meer zuivere vormen van patronage en cliëntelisme, werd beschouwd als oude politiek, misschien nog iets voor de krokodillen en de dinosaurussen maar niet meer voor de nieuwe lichterling politici die aantrad en die beseftte dat politieke communicatie voortaan een vorm van massacommunicatie was. Velen van hen hadden noch de goesting, noch het talent, noch de lokale inbedding om patrooncliëntrelaties op te bouwen. Het schaarser worden van de middelen om patrooncliëntrelaties te cultiveren, speelde uiteraard ook een rol. Voor de hoofdsteden van het cliëntelisme, Napels en Marseille, werd dat mooi beschreven door Cesare Mattina (2007). Vele leden van de nieuwe lichterling politici hadden geen toegang tot de overheidsmiddelen, de ‘spoils’ waarmee aan patronagepo-

litiek kan worden gedaan. Maar hun kritiek op de oude politieke cultuur was, zo heb ik de indruk, dikwijls heel oprecht, ethisch geïnspireerd. Hun visie op de juiste vorm van politieke binding was sterk geïnspireerd door een toen zeer gangbare fictieve voorstelling van marktrelaties en bureaucratische relaties als extreem universalistisch, specifiek en contractueel. Ook de politiek moest worden als een marktrelatie, met de burger als consument, een consument daarenboven die zich gedroeg zoals de consument in de fictie van de perfect competitieve markt, met perfecte transparantie en perfecte gelijkberechtiging. Vele politici geloofden dat ze die fictie met de burger deelden en dat deze de kost van patronage kende (voor een interessante analyse betreffende die kost, zie: Warner, 1997). Men veronderstelde dat de burger het einde van de patronageachtige bindingen wenste. In de loop van de jaren tachtig en negentig heb ik vele politici horen zeggen “het loont zich niet, want voor elke kiezer waarvoor je iets kan doen, zijn er tien die kwaad zijn dat je het niet voor hen deed” en “het is niet omdat je voor hen iets doet, dat ze voor je stemmen”. Bij heel wat politici groeide toen de opvatting dat de burger wel een aanspreekpunt moet hebben waar hij of zij met alle problemen terecht kan, maar dat dit geen politicus mocht zijn, niet partijgebonden kon zijn, maar een gebureaucratiseerde instelling diende te zijn, een onpartijdig en strikt universalistische werkende overheidsdienst. Zelfs de intermediaire rol van middenveldorganisaties werd in die optiek verdacht geacht.

Het is waarschijnlijk geen toeval dat het thema van de kloof tussen burger en politiek toen prominent naar voren trad. Die uitdrukking werd niet altijd op dezelfde manier begrepen. Een aantal politici wond zich erover op. Volgens hen was de afstand tussen burger en politici nooit kleiner geweest. In zeker opzicht hadden ze gelijk. Er was bijzonder weinig respect voor politici en in die zin weinig of geen afstand. Een politicus die een persoonlijke dienst verleende, deed nog iets, toch in de ogen van de beneficiënt en zijn omgeving, maar wat deden politici eigenlijk als ze geen diensten verleenden?, waartoe dienden ze dan? Het veronderstelt al heel wat theorie over democratie om op die vragen respectvolle antwoorden te geven, die getuigen van vertrouwen in de politiek. In de in Vlaanderen in de tweede helft van de jaren negentig uitgevoerde surveys, stelde gemiddeld nog amper 9% ‘veel vertrouwen’ of ‘vertrouwen’ in de politieke partijen; vergeleken met bijvoorbeeld de 72 procent die dan (veel) vertrouwen heeft in de gezondheidszorg en de 70 procent die dat soort vertrouwen heeft in het onderwijsbestel (Elchardus & Smits, 2002). Politieke ontevredenheid, politiek cynisme, wantrouwen ten opzichte van de politiek waren sterk aanwezig. Het was naar die verschijnselen dat sociale wetenschappers en ook heel wat politici verwezen als ze het hadden over de kloof tussen burger en politiek. Ik acht het minstens een plausibele hypothese deze kloof ten dele toe te schrijven aan het afbouwen van de patronageachtige elementen die nog in de dienstverlening aanwezig waren, zonder nieuwe vormen van politieke binding te ontwikkelen.

De patronageachtige vormen van binding werden afgebouwd vanuit een sterk individualistische visie op politieke binding, waarin de kiezer werd beschouwd als een extreem geïndividualiseerd burger die, net zoals een consument dat doet als hij een

paar plakjes kaas koopt, in één enkele transactie via een referendum zijn politieke mening moet kunnen uiten. Weinig aandacht ging naar het belang van de vormen van collectieve actie en collectieve organisatie die de burgers geïnformeerd, betrokken en mobiliseerbaar maken. De aandacht voor de rol van het middenveld kwam pas een paar jaar later, in het begin van de eenentwintigste eeuw, en ten dele als een reactie op de dan gapende kloof tussen burger en politiek, weer in de belangstelling te staan. Heel eenvoudig gesteld: met de afbouw van patronage verdween ook een manier waarop politici naar de mensen luisteren, waardoor mensen weten dat ze met een probleem naar een politicus kunnen stappen; er kwam geen betere manier van luisteren in de plaats en weinig burgers zagen nog het nut van politiek in. De politiek won transparantie ten koste van doofheid en isolatie.

Dat was niet het enige onbedoelde gevolg van de overigens wenselijke afbouw van de patronagepolitiek. De laatste verdween uit het leven van veel 'gewone mensen'. Die eigenaardige uitdrukking 'gewone mensen' won ook veld in de periode dat de 'nieuwe politieke cultuur' zich verspreidde, alsof de burger, ooit bijzonder, gedegradeerd werd tot 'gewone mens'. Patronage is nu in veel grotere mate dan voorheen beperkt tot de elite van bedrijfsleiders en rijke en machtige personen. Deze hebben, persoonlijk of via gespecialiseerde lobbyisten, toegang tot politici en tot vormen van relaties met hen die particularistisch, diffuus en verworven zijn. Eigenlijk is het niet juist te spreken van het terugdringen van patronagerelaties. Het gaat in feite om een ont-democratiseren van dergelijke relaties. Het beperken ervan, bij manier van spreken, tot de 1% en het uitsluiten van de 99%. Dat is natuurlijk gemakkelijker zichtbaar in politieke systemen waarin de financiering van politici in mindere mate aan banden is gelegd, zoals de Verenigde Staten. Laurence Lessing (2012) toonde aan dat alles behalve een kleine fractie van de financiering van politieke campagnes komt van de allerrijkste 1 procent Amerikanen. Negenennegentig procent van de bevolking heeft met die financiering en met de patronage en het cliëntelisme die daarop groeien nagenoeg niets te maken. Patronage en cliëntelisme spelen nog steeds een belangrijke rol in de politiek, maar de overgrote meerderheid van de burgers is daarvan nu uitgesloten. In vele gemoderniseerde politieke systemen uit partijpatronage zich nog hoofdzakelijk in de benoeming van leden van de politieke elite in lucratieve raden van bestuur (een praktijk die voor Canada door Pond, 2008 werd bestudeerd).

De gevolgen van de zogeheten 'nieuwe politieke cultuur' moeten ook op die manier worden gezien. Men kan de illusie koesteren in een fictie te gaan leven; men kan niet daadwerkelijk in een fictie gaan leven. De markt als een situatie van zuivere competitie is een fictie. De werkelijkheid, ook van de markt, is een samenspel van machtsconcentraties en hoe groter de deregulering, des te groter, niet de competitie, maar de vrijheid van machtsconcentraties om ongebreideld hun belangen na te streven. Er zijn grote gelijkenissen tussen wat de deregulering deed met de economie en wat de nieuwe, eveneens liberaal geïnspireerde politieke cultuur deed met de politiek: meer ongelijkheid creëren.

De hypothesen over de omstandigheden waaronder patronage opduikt, lieten ook een tweede ontwikkeling vermoeden. Patronagerelaties duiken dikwijls op als nieuwe, uit immigratie geboren bevolkingsgroepen in democratische politiek moeten worden opgenomen. Men kon derhalve verwachten dat de sterk groeiende bevolking van Marokkaanse en Turkse origine ook in België via patronageachtige banden en cliëntelisme in het politieke bestel zou worden geïntegreerd. Vooral in de lokale politiek van de grootsteden kon een dergelijke ontwikkeling worden verwacht. Het is zeer opvallend dat daarover geen sociologisch of politicologisch werk wordt verricht; mij is althans zo geen gepubliceerd of aan de gang zijnd werk bekend.

In de pers zijn over de laatste tien jaar wel verschillende berichten opgedoken over de relatie tussen cliëntelisme en de integratie van immigranten. Die handelen ten dele over het buitenland. Vooral de crisis van deregulering en de ondergang van de Griekse economie is een aanknopingspunt om veel van wat er in dat land misloopt, toe te schrijven aan de praktijk van patronage die er wijdverspreid is. Maar de aandacht gaat naar verschillende zuidelijke landen (naast Griekenland vooral ook Frankrijk en Italië) en deze worden getipt als politieke systemen waarin cliëntelisme bloeit en waar deze vorm van politiek ook gebruikt wordt om banden tussen de gevestigde partijen en de nieuwe minderheidsgroepen te smeden. In *De Standaard* wordt geregeld het patronagevrije Vlaanderen met het door cliëntelisme bezwaarde Wallonië gecontrasteerd. Vooral de PS, de Franstalige socialistische partij, wordt dan beschreven als een spel van patronagerelaties en cliëntelisme.

In een opiniestuk van Luckas vander Taelen (*De Standaard* 25 oktober 2011) stelt hij dat de Brusselse politici de werkloosheid moedwillig hoog houden om ten opzichte van de werklozen aan dienstbetoon te kunnen doen en op die manier, via dat cliëntelisme, stemmen te ronselen. Wie de samenstelling van de Brusselse werklozenbevolking enigszins kent, weet dat we hiermee beland zijn bij patronage als een middel tot etnische integratie. Die band was al eerder heel expliciet gemaakt door Claude Demelenne in een opiniestuk in dezelfde krant (*De Standaard* 16 december 2010). Hij gewaagt van "(...) het etnische cliëntelisme dat wordt opgezet door een paar rode baronnies zoals in Sint Joost en Molenbeek". In *Knack magazine* (4 augustus 2009) is Mohammadi Chahid het mikpunt van die kritiek. Hij wordt omschreven als de nagenoeg analafabete rechterhand van PS-burgemeester Moureaux en als "de koning van het cliëntelisme". De stelling die wordt verdedigd is dat de integratie van leden van etnische minderheden in het politieke bestel geschiedt via patronagebanden met de gevestigde partijen.

In de Nederlandse pers was er recent veel aandacht voor dit verschijnsel, ten gevolge van de doorlichting van de Rotterdamse deelgemeente Feijenoord door het Bureau Integriteit Nederlandse Gemeenten – BING (2013). Daarin werden onregelmatigheden vastgesteld en het rapport spreekt heel expliciet van cliëntelisme. Vooral de Turkse PvdA-achterban blijkt zich daaraan volgens het rapport schuldig te hebben gemaakt. Na de rapportering nam het bestuur van de deelgemeente trouwens ontslag.

In veldonderzoek over patronage moet de onderzoeker aanvankelijk dikwijls steunen op het werk van journalisten. In heel wat landen gaan onderzoekers, politicologen en sociologen echter aan de slag om op een systematische en zo rigoureuze mogelijke

wijze te onderzoeken of er sprake is van patronage, welke gevolgen dat heeft en waarom het zich voordoet. Hun besluiten zijn zelden zo gevolgrijk als die van het BING-rapport; wat sociologen en politicologen over patronage schrijven leidt zelden tot het ontslag van bestuurders. Het draagt wel bij tot ons begrip van hoe politiek en integratie en binding werken. Het zou heel boeiend zijn te weten of er daadwerkelijk zoveel etnisch patronage is als de media suggereren en het zou vooral nuttig zijn daarover wat anders dan de niet zelden schijnheilige verontwaardiging te horen, bijvoorbeeld een onderbouwd antwoord te krijgen op de vraag of dit nu al dan niet bevorderlijk is voor de politieke opname van minderheidsgroepen in een democratisch bestel. Het is daarom bijzonder spijtig dat de politieke integratie van belangrijke minderheidsgroepen (van wat in een aantal gemeenten correcter wordt omschreven als geminoriseerde meerderheidsgroepen) niet vanuit die invalshoek wordt bestudeerd. Is dit nog eens een voorbeeld van die sociologische zelfcensuur die in naam van de politieke correctheid de sociologie steeds meer terugplooit van haar samenleving?

Bibliografie

- BING (Bureau Integriteit Nederlandse Gemeenten) (2013). *Rapportage Onderzoek Feijenoord*. Den Haag: Vereniging Nederlandse Gemeenten.
- Elchardus, M. (1980). Patronage als modus van uitwisseling. *Tijdschrift voor Sociologie*, 1(1), 49-70.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2002). *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel: VUB-Press.
- Lessing, L. (2012). Big Campaign Spending. Government by the 1%. *The Atlantic* 10 juli 2012.
- Marx, K. (1967). *Grundrisse*. New York: Random House, Vintage Books.
- Mattina, C. (2007). Les élus en action. Redistribution clientaire et transformation des ressources publiques en milieu urbain. *Sciences de la Société*, 71(1), 47-65.
- Pond, D. (2008). Legislative Oversight of Political Patronage in Canada. *Commonwealth and Comparative Politics*, 46(3), 365-87.
- Warner, C.M. (1997). Political Parties and the Opportunity Costs of Patronage. *Party Politics*, 3(4), 533-48.
- Zelizer, V. (1985). *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*. Princeton: Princeton University Press.